

KÜRK MANTOLU MADONNA

SABAHATTİN ALİ

Yayına Hazırlayanlar:
Prof. Dr. İbrahim Tüzer
Doç. Dr. Selçuk Atay

SABAHATTİN ALİ
ROMAN

Eleştirel Basım

HECE YAYINLARI

SUNUŞ

Değerlendirmenin, kıymet takdirinin, yargılamanın, ahkâm kesmenin tamamlanmış bir yapı içerisinde ortaya konmuş olan eserlerden hareketle değil de zihinsel arınma sürecini yaşayamamış gelip geçici ideolojik saplantılar üzerinden yapılması, aynı zamanda hakikatin de üstünün örtülmesi anlamına gelmektedir. Çünkü “sanat eseri” olarak adlandırılan bir metinde, muhatabının yaklaşım tarzına ve birikimine yönelik olarak derinleşerek genişleyen anlam alanları mevcuttur. Esasa yönelik değerlerin tamamının içinin boşaltılarak “sanal” olanıyla değiştirildiği ve sıradanlaştırıldığı bu çağda, sanat eserinin sözü edilen anlam alanları da gittikçe daralmakta; eser-okur-anlam geçişliliği yüzeyselleşerek derinliksiz bir mahiyet kazanmaktadır. Böylelikle, genel hükümlerin boyunduruğundan kendisini kurtaramayarak “herkes” gibi düşünen okur, zihinsel gelişime kapalı olduğundan sanat eserinin anlam dünyasına kendini dâhil edememekte, metnin anlamını tamamlamamaktadır.

Sabahattin Ali'nin (25 Şubat 1907 – 2 Nisan 1948) eserleri de ancak, yukarıda özetle çerçevesini çizmeye çalıştığımız eser-okur-anlam düzleminde derinlikli bir biçimde ele alındığında farklı anlam alanlarına açılarak zenginleşir ve muhatabını metnin anlamını tamamlamaya davet eden bir yapıyla karşımıza çıkar. Diğer taraftan hayatının nasıl sona erdiğine dair muhtelif iddialar henüz tam anlamıyla aydınlatılamamış ve mezarının yeri bugün dahi bilinmeyen bir sanatkârın eserlerinin kıymeti anlaşılamayacak; sanat eseri merkez alınmadan yapılan her türlü değerlendirme çabası, Sabahattin Ali'nin eserlerindeki kalıcı ve esaslı anlamların üzerini örtecektir. Sanatkârları, yalnızca kendi ideolojik görüşlerimiz, inanç sistemlerimiz ve kabul ettiğimiz doğrular üzerinden değerlendirmek doğru değildir. Bu sert ve kaba kutuplaşma, düşünsel ve sanatsal birikimin gelişmesini önlediği gibi, toplumu bir arada tutacak asgari müşterekler hazinesini de yağmalayarak yok etmektedir. Nitekim Sabahattin Ali, devrinin vicdanı olan bütün sanatkârlar gibi, gördüğü bildiği, duyumsadığı hatta

sezinlediği birtakım tehlike ve tehditlere ima yoluyla işaret etmiş olan bir sanatkârdır.

O, savaşların yıkıma uğrattığı insanlığın yaşama sevgisini, adalet duygusunu ve hayatın devamına olan inancını yeniden yeşertmek ve beslemek istemiştir. Ali'nin anlatı dünyası, yüz yıllardır kaderine terk edilmiş, aç, susuz ve cahil bırakılmış ama kendini derinden ve görünmez bir damar gibi besleyen irfan kültürü ile ayakta tutan Anadolu insanının varolma çabası üzerine kurulur. Burada, "Sabahattin Ali - İnsan ve Eser" adlı çalışmasında onun hayatı ve eserleri üzerine kapsamlı incelemelerde bulunan Prof. Dr. Ramazan Korkmaz'ın, "Sabahattin Ali kimdir? Sabahattin Ali, henüz herhangi bir dünya görüşüne erişemediği için ideolojik doğmalarla düşünen 'övücüler'in söylediği gibi 'halk kahramanı', 'önde giden savaşçı', 'yılmaz savaşçı', 'savaş eri', 'ordu bozan', 'demirci ustası' gibi terkiplerin içerdiği bir 'Yüce Sabahattin' midir? Yoksa 'yericiler'in söylediği tarzda 'Bolşevik', 'vatan haini', 'azıllı komünist' midir? Bizce gerçek Sabahattin Ali, bunların hiçbirini değil..." sözlerine katılmamak mümkün değildir.

Gerçek Sabahattin Ali, Türk edebiyatına *Kuyucaklı Yusuf*, *İçimizdeki Şeytan*, *Kürk Mantolu Madonna* gibi eşsiz romanları kazandırmış olan romancı Sabahattin Ali'dir. Kaleme aldığı hikâyelerle kimi zaman unutulmuş, bir kenara itilerek horlanmış "küçük insan"ın tahassüslerini anlatan; kimi zaman Anadolu gerçeğine derin bir romantizmle birlikte dikkat çeken; kimi zaman da en insani yanımıza dokunarak yaşanmışlığımıza denk düşen metinler yazan hikâyeci Sabahattin Ali'dir. "Ses" adlı hikâyesinin kahramanı Sivaslı Ali'ye yaptığı gibi, bilinçli/bilinçsiz bütün ihmal ve istismar girişimlerine rağmen, beslediği irfan kültürüyle dimdik ayakta kalabilmiş ve yarım yamalak aydın müsveddelerine, kokuşmuş bürokratik düzene boyun eğmeden sazını yol parası yaparak yeniden doğuş mekânlarına dönüş çağrısı yapan Sabahattin Ali'dir. "Burda çiçekler açmıyor / Kuşlar süzülüp uçmuyor / Yıldızlar ışık saçmıyor / Geçmiyor günler geçmiyor" diyen, "Dışarda deli dalgalar / Gelir duvarları yalar / Seni bu sesler oyalar / Aldırma gönül aldırma" dizelerinin sahibi olarak gönüllerimize teselli veren şair Sabahattin Ali'dir.

Dolayısıyla bir sanatkârın eserlerine yönelik anlamlandırma gayreti

onun ölümlü yanlarından ziyade geriye bırakmış olduğu eserlerinin çağları aşabilecek anlam dünyasına yönelik olmalıdır. Bunun için de sanatkârdan geriye kalan eserlerin ilk ve tahrif edilmemiş nüshalarına ulaşmak; edebî esere yönelik farklı okuma biçimlerini bu metinlerden hareketle yapmak önemlidir. Elinizde bulunan ve “eleştirel basım” anlayışıyla hazırlanan *Kürk Mantolu Madonna*’nın ortaya çıkış amacının bu olduğunun altını çizmek isteriz. Diğer taraftan bu amacımızın doğru bir biçimde anlaşılması için yapılan çalışmanın hususiyetlerine kısaca değinmemiz gerekmektedir.

Bilindiği üzere Sabahattin Ali’nin *Kürk Mantolu Madonna* adlı eseri “Büyük Hikâye” başlığıyla ilk kez *Hakikat* gazetesinin 18 Kânunuevvel 1940 – 8 Şubat 1941 tarihleri arasında tefrika edilmiştir. 48’inci tefrikada son bulan roman, 1943 yılında, Remzi Kitabevi tarafından ve yine iç kapakta “Büyük Hikâye” alt başlığıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Sanatkârın sağlığında eserin başka bir baskısı bulunmamaktadır.

Elinizde bulunan nüsha ise kitabın Sabahattin Ali’nin sağlığında yapılan ilk baskısından hareketle yayıma hazırlanmış; noktalama işaretleri ve sözcüklerin yazımında görülen kimi tutarsızlıklar sanatkârın asıl kullanım biçimiyle birleştirilerek eserin orijinal yapısını korumayı amaçlamıştır. Bunun yanı sıra gazete sayfalarında kalmış romanın ilk hâli mukayeseli bir biçimde okunmuş; sanatkârın dilinde meydana gelen değişmelerin bir gösterge değeri taşıdığı düşünülerek tüm farklılıklara işaret edilmiştir. Her iki nüshada aynı şekilde kullanılan yazım şekilleri, sanatkârın bir üslup özelliği olduğundan değiştirilmemiş, ancak bir dizgi hatası ile yanlış yazıldığı görülen hatalar düzeltilmiştir. Bununla birlikte kitap ve tefrikada yazım tutarlılığı olmayan sözcüklerin yazımında günümüz imlâsı esas alınmıştır.

Sabahattin Ali’nin romanında yaptığı tasarrufları okuyucuya göstermek amacıyla eksiksiz bir metin ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada kimi izah gerektiren sözcükleri açıklamadığımızı belirtmemiz gerekmektedir. Son dönemde yapılan eleştirel basımlarda metinde geçen sözcüklerin izah edildiği, örneğin romanın Almanya’da geçen bölümlerinde kimi sözcüklerinin neye denk geldiği, romanda sözü edilen *Madonna delle Arpie* adlı eserin kime ait olduğu gibi pek çok bilgiye yer verilerek, açıklamalarda bulunulduğu görülmektedir. Öğre-

tici metin olarak nitelenen anı, otobiyografi gibi kurguya dayanmayan eserlerde açıklayıcı olmaları sebebiyle önem arz eden bu bilgiler, kanatimizce edebî eserde olumsuz bir yapı arz etmektedir. Öte yandan Sabahattin Ali özelinde de görüleceği üzere bu tür izahlar, okuyucunun edebî eseri nasıl alımlayacağına dair bir yönlendirme de yapmaktadır. Dolayısıyla sanatkar ile okuyucu arasına girmek anlamına gelen bu tip izahlardan çalışma boyunca kaçındığımızı belirtmek isteriz.

Son olarak bugün için nispeten kullanımdan kalkmış kimi sözcüklerin anlamı ile ilgili olarak tercih ettiğimiz usulden de bahsetmek gerekir. Günümüzde Sabahattin Ali'nin eserlerinin “sadeleştirilmiş metin” veya “günümüz Türkçesiyle” gibi ibarelerle sunulduğunu görmekteyiz. Bilimsel anlamda son derece yanlış olan bu kullanım doğrudan doğruya sanatkarın diline müdahale eden, eserin estetik yapısını da parçalayan yayınlar olarak çoğalmaktadır. Kimi çalışmalarda ise anlamı bilinmeyen kelimeler için eserin sonuna sözlük konulmaktadır. Yazarın diline müdahale eden çalışmalara göre nispeten kabul edilebilir olan bu yöntemde ise edebî eseri okumayı zorlaştıran bir kullanım ortaya çıkmaktadır. *Kürk Mantolu Madonna*'nın elinizdeki nüshasında sanatkarın özgün dili muhafaza edilmekle birlikte anlamı bilinmeyeceği düşünülen kimi sözcükler köşeli parantez içinde [...] ve metne uygun bir anlamlandırma ile sunulmuştur.

Doç. Dr. Selçuk Atay ile birlikte yayıma hazırladığımız bu çalışmanın Sabahattin Ali'nin romanının bütünlüklü bir biçimde okunup anlaşılmasına katkı sunmasını umut ediyorum. Atay'a dikkatli ve titiz çalışması; Hece Yayınlarına ve özellikle Ömer Faruk Ergezen Bey'e *Kürk Mantolu Madonna*'nın eleştirel bir basımla yayımlanması teklifini getirerek Türk dili ve edebiyatına sundukları katkı için teşekkür ederim. Türk edebiyatına ölümsüz eserler kazandıran Sabahattin Ali'yi bu vesile ile rahmet ve minnetle anıyorum.

İbrahim Tüzer
Ankara – 2021

KÜRK MANTOLU MADONNA¹

¹ Eserin ilk baskısında ismin altında ve gazete tefrikasında “Büyük Hikâye” ibaresi bulunmaktadır.

Şimdiye kadar tesadüf ettiğim insanlardan bir tanesi benim üzerimde belki en büyük tesiri yapmıştır. Aradan aylar geçtiği hâlde bir türlü bu tesirden kurtulamadım. Ne zaman kendimle baş başa kalsam, Raif Efendi'nin saf yüzü, biraz dünyadan uzak, buna rağmen bir insana tesadüf ettikleri zaman şaşkınca tebessüm etmek isteyen bakışları gözlerimin önünde canlanıyor. Halbuki o hiç de fevkalade bir adam değildi. Hatta pek² alelade, hiçbir hususiyeti olmayan, her gün etrafımızda yüzlercesini görüp de bakmadan geçtiğimiz insanlardan biri idi. Hayatının bildiğimiz ve bilmediğimiz taraflarında insana merak verecek bir cihet olmadığı muhakkaktı. Böyle kimseleri gördüğümüz zaman çok kere kendi kendimize sorarız: “Acaba bunlar neden yaşıyorlar? Yaşamakta ne buluyorlar? Hangi mantık, hangi hikmet bunların yeryüzünde dolaşıp nefes almalarını emrediyor?” Fakat bunu düşünürken yalnız o adamların dışlarına bakarız; onların da birer kafaları, bunun içinde, isteseler de, istemeseler de işlemeğe mahkum birer³ dimağları bulunduğunu, bunun neticesi olarak kendilerine göre bir iç âlemleri olacağını hiç aklımıza getirmeyiz. Bu âlemin tezahürlerini dışarı vermediklerine bakıp⁴ onların manen yaşamadıklarına hükmedecek yerde, en basit bir beşer tecessüsü ile, bu meçhul âlemi merak etsek, belki hiç ummadığımız şeyler görmemiz, beklemediğimiz zenginliklerle karşılaşmamız mümkün olur. Fakat insanlar nedense daha ziyade ne bulacaklarını tahmin ettikleri şeyleri araştırmayı tercih ediyorlar. Dibinde bir

² Tefrikada “adamakıllı”

³ Tefrikada “bir”

⁴ Tefrikada “bakarak”

ejderhanın yaşadığı bilinen bir kuyuya incek bir kahraman bulmak, muhakkak ki, dibinde ne olduğu hiç bilinmeyen bir kuyuya inmek cesaretini gösterecek bir insan bulmaktan daha kolaydır. Benim de Raif Efendi'yi daha yakından tanımam sadece bir tesadüf eseridir.

Bir bankadaki küçük memuriyetimden çıkarıldıktan sonra -neden çıkarıldığımı hâlâ bilmiyorum, bana sadece tasarruf için dediler, fakat haftasına yerime adam aldılar- Ankara'da uzun müddet iş aradım. Beş on kuruş param, yaz aylarını sürünmeden geçirmemi temin etti, fakat yaklaşan kış, arkadaş odalarında, sedir üzerinde yatmanın sonu gelmesini icap ettiriyordu. Bir hafta sonra bitecek olan lokanta karnesini yenileyecek kadar bile param kalmamıştı. Sonu çıkmayacağını bile bile girdiğim birçok kabul imtihanlarının hakikaten sonu çıkmayınca nedense gene üzülüyor; arkadaşlardan habersiz olarak, tezgahtarlık için müracaat ettiğim mağazalardan ret cevabı alınca yeis içinde gece yaralarına kadar dolaşıyordum. Birkaç tanıdık tarafından ara sıra davet edildiğim içki sofralarında dahi vaziyetimin ümitsizliğini unutamıyordum. İşin garibi, sıkıntımın arttığı ve ihtiyaçlarımın beni bugünden yarına çıkarması bile imkânsız hâle geldiği nispette, benim de çekingenliğim, mahcupluğum artıyordu. Evvelce bana iş bulmaları için müracaat ettiğim ve hiç de fena muamele görmediğim bazı tanıdıklara sokakta rastladığım zaman başımı önüme eğip hızla⁵ geçiyordum; evvelce bana yemek yedirmelerini serbestçe rica ettiğim ve sıkılmadan ödünç para aldığım arkadaşlarıma karşı bile değişmişim. "Vaziyetin nasıl?" diye sordukları zaman, acemi bir gülümseme ile: "Fena değil... Tek tük muvakkat [geçici] işler buluyorum!" diye cevap veriyor ve hemen kaçırıyordum. İnsanlara ne kadar çok muhtaç olursam onlardan kaçmak ihtiyacım da o kadar artıyordu.

Bir gün, akşamüstü, istasyonla Sergievi arasındaki تنها yolda ağır ağır yürüyor, Ankara'nın harikulade sonbaharını doya doya içime çekerek ruhumda nikbin [iyimser] bir hava yaratmak

⁵ Tefrikada "süratle"

istiyordum. Halkevinin camlarında aksederek beyaz mermer binayı kan rengi deliklere boğan güneş, akasya ağaçlarının ve çam fidanlarının üzerinde yükselen ve buğu mudur, toz mudur, ne olduğu belli olmayan duman, herhangi bir inşaattan dönen ve parça parça elbiselerinin içinde sessiz ve biraz kambur yürüyen ameleler, üstünde yer yer otomobil lastiği izleri uzanan asfalt... Bunların hepsi mevcudiyetlerinden memnun görünüyordular. Her şey, her şeyi olduğu gibi kabul etmekteydi. Şu hâlde bana da yapacak başka bir şey kalmıyordu. Tam bu sırada yanımdan hızla bir otomobil geçti. Başımı çevirip baktığım zaman camın arkasındaki çehreyi tanıdığımı zannettim. Nitekim araba beş, on adım gittikten sonra durdu, kapısı açıldı; mektep arkadaşlarımdan Hamdi, başını uzatmış, beni çağırıyordu.

Sokuldum.

“Nereye gidiyorsun?” diye sordu.

“Hiç geziniyorum!”

“Gel, bize gidelim!”

Cevabımı beklemeden bana yanında yer açtı. Yolda anlattığına göre, çalıştığı şirketin bazı fabrikalarını dolaşmaktan geliyordu:

“Geleceğimi eve telgrafla bildirmiştim, herhâlde hazırlık yapmışlardır. Yoksa seni davet etmeye cesaret edemezdim!” dedi.

Güldüm.

Evvvelce sık sık görüştüğüm Hamdi’yi, bankadan ayrıldığımdan beri görmemişim. Makine vesaire komisyonculuğu yapan, aynı zamanda orman ve kereste işleriyle uğraşan bir şirkette müdür muavini olduğunu ve oldukça iyi bir para aldığını biliyordum. İşsiz zamanımda kendisine müracaat etmeyişim de hemen hemen bunun içindi: İş bulmasını rica etmeye değil de, para yardımı yapmasını istemeye geldim zanneder diye çekinmişim.

“Hep bankada mısın?” diye sordu.

“Hayır, ayrıldım!” dedim.

Hayret etti:

“Nereye girdin?”

İstemeye istemeye cevap verdim:

“Açıktayım!”

Beni baştan aşağı bir süzdü, kılık kıyafetime baktı, evine davet ettiğine pişman olmamış olmalı ki, elini dostça bir tebessümle omuzuma vurarak:

“Bu akşam konuşup bir çare buluruz, aldırma!” dedi.

Hâlınden memnun ve kendinden emin görünüyordu. Demek artık tanıdıklara yardım lüksünü bile yapacak hâle gelmişti. Gıpta ettim.

Küçük, fakat şirin bir evde oturuyordu. Biraz çirkin, fakat cana yakın bir karısı vardı. Hiç çekinmeden yanımda öpüştüler. Hamdi beni yalnız bırakarak yıkanmaya gitti.

Beni karısına tanıtmadığı için, ne yapacağımı bilmeden, misafir odasının ortasında dikilip kaldım. Karısı da kapının yanında duruyor ve belli etmeden beni süzüyordu. Bir müddet düşündü. Galiba zihninden “Buyurun, oturun!” demek geçti. Fakat sonra buna lüzum görmeyerek yavaşça dışarı süzüldü.

Her zaman ihmalkâr olmayan, hatta bu gibi kaidelere fazlaca dikkat eden ve hayattaki muvaffakiyetinin bir kısmını da bu dikkatine borçlu olan Hamdi'nin beni böyle ortada bırakıvermesinin sebebini düşündüm. Mühimce mevkilere geçen adamların esaslı adetlerinden biri de galiba eski ve kendilerinden geri kalmış arkadaşlarına karşı gösterdikleri bu biraz da şuurulu dalgınlıktı. Sonra, o zamana kadar “siz” diye hitap ettikleri dostlarına birdenbire ahbapça “sen” diyecek kadar alçak gönüllü ve babacan oluvermek, karşısındakinin sözünü yarıda kesip rastgele⁶ manasız bir şey sormak ve bunu gayet tabii olarak, hatta çok kere şefkat ve merhamet dolu bir tebessümle birlikte yapmak... Bütün bunlarla son günlerde o kadar çok karşılaşmıştım ki, Hamdi'ye kızmak ve gücenmek aklıma bile gelmedi. Sadece, kalkıp kimseye haber vermeden gitmeyi ve bu sıkıntılı vaziyetten kurtulmayı düşündüm. Fakat bu sırada beyaz önlüklü, başörtülü, yaşlı bir köylü kadın, yamalı siyah çoraplarıyla, hiç ses çıkarmadan kahve getirdi. Üzeri sırma çiçekli lacivert koltuklardan birine oturdum, etrafıma baktım. Duvarlarda aile ve artist fotoğrafları, kenarda,

⁶ Tefrikada “lalettayın”

hanıma ait olduğu anlaşılan bir kitap rafında, yirmi beş kuruşluk birkaç romanla moda mecmuaları vardı. Bir sigara iskemlesinin altına dizilmiş bulunan birkaç albüm, misafirler tarafından bir hayli hırpalanmışa benziyordu. Ne yapacağımı bilmediğim için onlardan birini aldım, daha açmadan Hamdi kapıda göründü. Bir eliyle ıslak saçlarını tarıyor, ötekiyle açık yakalı beyaz Frenk gömleğinin düğmelerini ilikliyordu.

“E, nasılsın bakalım, anlat!” diye sordu.

“Hiç!... Söyledim ya!..”

Bana rast geldiğinden memnun görünüyordu. İhtimal, eriştiği mertebeleri gösterebildiğine⁷, yahut da, benim hâlimi düşünerek, benim gibi olmadığına seviniyordu. Nedense, hayatta bir müddet beraber yürüdüğümüz insanların başına bir felaket geldiğini, herhangi bir sıkıntıya düştüklerini görünce bu belaları kendi başımızdan savmış gibi ferahlık duyar ve o zavallılara, sanki bize de gelebilecek belaları kendi üstlerine çektikleri için, alaka ve merhamet göstermek isteriz. Hamdi de bana aynı hislerle hitap eder gibiydi:

“Yazı filan yazıyor musun?” dedi.

“Ara sıra... Şiir, hikâye!”

“Bir faydası oluyor mu bari?”

Gene güldüm. O, “Bırak böyle şeyleri canım!” diyerek pratik hayatın muvaffakiyetlerinden, edebiyat gibi boş şeylerin mektep sıralarından sonra ancak zararlı olabileceğinden bahsetti. Kendisine cevap verilebileceğini, münakaşa edilebileceğini asla aklına getirmeden, küçük bir çocuğa nasihat verir gibi konuşuyor ve bu cesareti hayattaki muvaffakiyetinden aldığını tavırlarıyla göstermekten de hiç çekinmiyordu. Yüzümde, pek ahmakça olduğunu adamakıllı hissettiğim bir gülümseme ile hayran hayran ona bakıyor ve bu hâlimle kendisine daha çok cesaret veriyordum.

“Yarın sabah bana uğra” diyordu. “Bakalım, bir şeyler düşünürüz. Sen zeki çocuksundur, bilirim; pek çalışkan değildin ama, bunun ehemmiyeti yok. Hayat ve zaruretler insana birçok şeyler

⁷ Tefrikada “bana gösterebildiğine”

öğretir... Unutma... Erkenden gel beni gör!”

Bunları söylerken mektepte kendisinin de ileri gelen tembel-lerden olduğunu tamamen unutmuşa benziyordu. Yahut da bunu burada yüzüne vuramayacağımdan emin olduğu için pervasızca konuşuyordu.

Yerinden kalkar gibi bir hareket yaptı, hemen doğruldum ve elimi uzatarak:

“Bana müsaade!” dedim.

“Neden canım, daha erken... Ama sen bilirsin!”

Beni yemeğe çağırdığını unutmuşum. Bu anda hatırladım. Fakat o tamamen unutmuş görünüyordu. Kapıya kadar geldim. Şapkamı alırken:

“Hanımefendiye hürmetler!” dedim.

“Olur, olur, sen yarın bana uğra! Üzülme canım!” diyerek sırtımı okşadı.

Dışarı çıktığım zaman ortalık adamakıllı kararmış, sokak lambaları yanmıştı. Derin bir nefes aldım. Hava, biraz tozla karışık da olsa, bana fevkalade temiz ve ferahlatıcı geldi. Ağır ağır yürüdüm.

Ertesi gün, öğleye doğru Hamdi'nin şirketine gittim. Halbuki dün akşam evinden çıktığım sırada buna hiç niyetim yoktu. Zaten sarıh [açık] bir vaatte de bulunmamıştı. “Bakalım, bir şey düşünürüz, bir şey yaparız!” gibi her müracaat ettiğim hayır sahibinden dinlemeye alıştığım beylik sözlerle beni uğurlamıştı. Buna rağmen gittim. İçimde bir ümitten ziyade, nedense, kendimi tezlil edilmiş [aşağılanmış] görmek arzusu vardı. Adeta nefsim [kendime]: “Dün akşam ses çıkarmadan dinledin ve onun sana karşı velinimet tavrı takınmasına razı oldun ya, hadi bakalım, bunu sonuna kadar götürmeli, sen buna layıksın!” demek istiyordum.

⁸ Tefrikada * işaretleriyle ayrılan bölümler kitap olarak yayımlanırken fazladan boşluk verilerek gösterilmiştir. Bölümdeki farklılığın daha net görülmesi için tefrikadaki metot tercih edilmiştir.

Hademe beni evvela küçük bir odaya alıp bekletti. Hamdi'nin yanına girdiğim zaman yüzümde gene o dünkü ahmakça tebessümün bulunduğunu hissettim ve kendime daha çok kızdım.

Hamdi önünde serili duran bir sürü kâğıt ve içeri girip çıkan bir sürü memurla meşguldü. Bana başıyla bir iskemle gösterdi ve işine bakmakta devam etti. Elini sıkımsaya cesaret edemeden iskemleye iliştim. Şimdi onun karşısında hakikaten amirim, hatta velinimetimmiş gibi bir şaşkınlık duyuyor ve bu kadar alçalan benliğime bu muameleyi cidden layık görüyordum. Dün akşam beni yolda otomobiline alan mektep arkadaşım, on iki saatten biraz fazla bir zaman içinde, aramızda ne kadar büyük bir mesafe hasıl olmuştu? İnsanlar arasındaki münasebetleri tanzim eden amiller [düzenleyen nedenler] ne kadar gülünç, ne kadar dıştan, ne kadar boş ve bilhassa asıl insanlıkla ne kadar az alakası olan şeylerdi...

Dün akşamdan beri ne Hamdi ne ben hakikatte değişmiş değildik; neysek gene oyduk; buna rağmen onun bana dair, benim ona dair öğrendiğimiz bazı şeyler, bazı küçük ve teferruata ait şeyler bizi ayrı istikametlere alıp götürmüşlerdi... İşin asıl garip tarafı, ikimiz de bu değişikliği olduğu gibi kabul ediyor ve tabii buluyorduk. Benim kızgınlığım Hamdi'ye değil, kendime de değil, sadece burada bulunuşuma idi.

Odanın tenhalaştığı bir anda arkadaşım başını kaldırarak:

“Sana bir iş buldum!” dedi. Sonra, yüzüme o cesur ve manalı gözlerini dikerek ilave etti: “Yani bir iş icat ettim. Yorucu bir şey değil. Bazı bankalarda ve bilhassa kendi bankamızda işlerimizi takip edeceksin... Adeta şirketle bankalar arasında irtibat memuru gibi bir şey... Boş zamanlarında içeride oturur, kendi işlerine bakarsın... İstedğin kadar şiir yaz... Ben müdürle konuştum, tayinini yapacağız... Fakat sana şimdilik pek fazla veremeyeceğiz: Kırk elli lira... İleride tabii artar! Hadi bakalım... Muvaffakiyetler!..”

Koltuğundan kalkmadan elini uzattı. Sokuldum ve teşekkür ettim. Yüzünde, bana iyilik ettiği için, samimi bir memnuniyet vardı. Onun aslında hiç de fena bir insan olmadığını, yalnız

mevkiinin icaplarını yaptığını ve bunun da belki hakikaten lüzumlu olabileceğini düşündüm. Fakat dışarı çıkınca koridorda bir müddet durakladım ve bana tarif ettiği odaya gitmekle burayı bırakıp çıkmak arasında bir hayli tereddüt ettim. Sonra ağır ağır, başını önümde, birkaç adım yürüyerek ilk rastgeldiğim hademeye mütercim Raif Efendi'nin odasını sordum. Adam eliyle gayrimuayyen [belirsiz] bir kapıyı gösterdi ve geçti. Tekrar durdum. Niçin bırakıp gidemiyordum? Kırk lira aylığı mı feda edemiyordum? Yoksa Hamdi'ye karşı ayıp bir harekette bulunmuş olmaktan mı çekiniyordum? Hayır! Aylardan beri süren işsizlik, buradan çıkınca nereye gideceğimi, nerede iş arayacağımı bilmemek... Ve artık tamamıyla pençesine düşmüş olduğum bir cesaretsizlik... İşte beni o loş koridorda tutan ve oradan geçecek olan diğer hademeyi beklemeye sevk eden bunlardı.

Nihayet rastgele bir kapıyı araladım ve içeride Raif Efendi'yi gördüm. Onu evvelden tanıımıyordum. Buna rağmen, masasının başına eğilmiş gördüğüm bu adamın başkası olamayacağını derhâl hissettim. Sonradan bu kanaatin nereden geldiğini düşündüm. Hamdi bana: "Bizim Almanca mütercimi Raif Efendi'nin odasına senin için bir masa koydurdum, kendisi sessiz sadasız, Allahlık bir adamdır, kimseye zararı dokunmaz." demişti. Sonra herkese bay, bayan denildiği bu sıralarda ondan hâlâ efendi diye bahsediyordu. İhtimal bu tariflerin kafamda yarattığı hayal orada gördüğüm kır saçlı, bağa gözlüklü, tıraşı uzamış adama pek benzediği için hiç çekinmeden içeri girmiş, başını kaldırıp dalgın gözlerle bana bakan zata:

"Raif Efendi sizsiniz, değil mi?" diye sormuştum.

Karşımdaki bir müddet beni süzdü. Sonra hafif ve adeta korkak bir sesle:

"Evet, benim! Siz de galiba bize gelen⁹ memursunuz. Biraz evvel masanızı hazırladılar. Buyurunuz, hoş geldiniz!" dedi.

İskemleye geçip oturdum. Masanın üzerindeki soluk mürekkep lekelerini, çizgileri seyretmeye başladım. Bir yabancı ile karşı

⁹ Tefrikada "yeni gelen"

karşıya oturulduğu zaman adet olduğu üzere oda arkadaşımı gizliden gizliye tetkik etmek, kaçamak bakışlarla hakkında ilk -ve tabii yanlış- kanaatler edinmek istiyordum. Fakat onun bu arzuyu hiç hissetmediğini ve başını tekrar önündeki işe eğerek ben odada yokmuşum gibi meşgul olduğunu gördüm.

Öğleye kadar bu hâl devam etti. Ben artık gözlerimi pervasızca karşımdakine dikmiştim. Kısa kesilmiş saçlarının tepesi açılmaya başlamıştı. Küçük kulaklarının altından gerdanına doğru birçok kırışıklar uzanıyordu. Uzun ve ince parmaklı ellerini önündeki kâğıtlar arasında gezdiriyor ve sıkıntı çekmeden tercüme yapıyordu. Ara sıra, bulamadığı bir kelimeyi düşünür gibi gözlerini kaldırıyor ve bakışlarımız karşılaştıkça yüzünde gülümsemeye benzer bir hareket oluyordu. Yandan ve tepeden bakınca hayli yaşlı görüldüğü hâlde çehresinin, hele böyle gülüşme¹⁰ anlarında, insana hayret verecek kadar saf ve çocukça bir ifadesi vardı. Sarı ve altları kırpılmış bıyıkları bu ifadeyi daha çok kuvvetlendiriyordu.

Öğle üzeri yemeğe giderken, onun yerinden kımıldanmadığını, masasının gözlerinden birini açarak önüne kâğıda sarılmış bir ekmek ve bir küçük sefertası gözü çıkardığını gördüm. “Afiyet olsun!” diyerek odayı terk ettim.

Günlerce aynı odada karşı karşıya oturduğumuz hâlde hemen hemen hiçbir şey konuşmadık. Başka servislerdeki memurlardan birçoğuyla tanışmış, hatta akşam üzeri beraber çıkarak bir kahvede tavla oynamaya bile başlamıştık. Bunlardan öğrendiğime göre, Raif Efendi müessesenin en eski memurlarındandı. Daha bu şirket kurulmadan evvel, şimdi bizim bağlı olduğumuz bankanın mütercimi imiş, oraya ne zaman geldiğini kimse hatırlamıyordu. Başında oldukça kalabalık bir aile bulunduğu, aldığı ücretle ancak geçinebildiği söyleniyordu. Bu kadar kıdemli olduğu hâlde, şuna buna bol bol para savuran şirketin, onun ücretini neden arttırmadığını sorunca, genç memurlar gülererek: “Hımbılın biridir de ondan. Doğru dürüst lisan bildiği bile şüpheli!” diyorlardı. Halbuki Almanca'yı gayet iyi bildiğini ve yaptığı tercümelemin pek doğru

¹⁰ Tefrikada “gülümseme”

ve güzel olduğunu sonradan öğrendim. Yugoslavya'nın Suşak limanı üzerinden gelecek dişbudak ve köknar kerestelerinin evsafına [vasıflarına] veya travers delme makinelerinin işleme tarzına ve yedek parçalarına dair bir mektubu kolayca tercüme ediyor, Türkçeden Almancaya çevirdiği şartname ve mukavelenameleri [sözleşmeleri] şirket müdürü hiç tereddüt etmeden yerlerine yolluyordu. Boş kaldığı zamanlarda masanın gözünü açıp, oradan dışarıya çıkarmadan, dalgın dalgın kitap okuduğunu görmüş ve bir gün: "Nedir o, Raif Bey?" diye sormuştum. Sanki bir kabahat yaparken yakalamışım gibi kızarmış, kekeleyerek: "Hiç... Almanca bir roman!" demiş ve hemen çekmeyi kapatmıştı. Buna rağmen şirkette hiç kimse onun bir ecnebi [yabancı] dili bileceğine ihtimal vermiyordu. Belki de hakları vardı, çünkü hâl ve tavrında hiç de lisan bilen bir insan kılığı yoktu. Konuşurken ağzından yabancı bir kelime çıktığı, herhangi bir zaman dil bildiğinden bahsettiği duyulmamış; elinde veya cebinde ecnebi gazete ve mecmuaları görülmemişti. Hulasa, bütün varlıklarıyla: Biz Frenkçe biliriz! diye haykıran insanlara benzer bir tarafı yoktu. Bilgisine dayanarak maaşının arttırılmasını istemeyişi, başka ve bol ücretli işler aramayışı da, hakkındaki bu kanaati kuvvetlendiriyordu.

Sabahları tam vaktinde geliyor, öğle yemeğini odasında yiyor, akşamları, ufak tefek alışverişlerini yaptıktan sonra hemen evine gidiyordu. Birkaç kere teklif ettiğim hâlde kahveye gelmeye razı olmadı. "Evde beklerler." dedi. Mesut bir aile babası, diye düşündüm, bir an evvel çoluğuna, çocuğuna kavuşmaya can atıyor. Sonradan hiç de böyle olmadığını gördüm, fakat bunlardan daha ileride bahsedeceğim. Onun bu devamlılığı ve çalışkanlığı, dairede horlanmasına mâni olmuyordu. Bizim Hamdi, Raif Efendi'nin tercümelerinde küçük bir daktilo hatası bulsa, hemen zavallı adamı çağırıyor, bazan da bizim odaya kadar gelerek haşlıyordu. Diğer memurlara karşı daima daha ihtiyatlı olan ve her biri bir türlü iltimasa dayanan bu gençlerden fena bir mukabele [karşılık] görmekten çekinen arkadaşımın, kendisine asla mukabeleye cesaret edemeyeceğini bildiği Raif Efendi'yi bu kadar hırpalaması, birkaç saat geciken bir tercüme için kıpkırmızı kesilerek bütün